

geïnteresseerden aandacht aan de Groningse martelaar besteed, die dan ook een plaats kreeg in de legende-verzamelingen, zoals de nog uit Utrecht, Korsendonk en Brussel bewaard gebleven legendaria. Zestiende-eeuwse geschiedschrijvers en hagiografen als Kempius, Molanus en Rosweijde zorgden er vervolgens voor dat de kennis omtrent Walfridus niet verloren ging, zij het dat deze sterk aan legendevorming onderhevig raakte. De heilige werd aldus initiatiefnemer van dijkages en zo zou de Wolddijk ten noorden en ten westen van Bedum naar hem zijn genoemd. De grondslag voor het uitgroeien van Walfridus tot patroon van de streek was gelegd.

In het tweede gedeelte van zijn boek behandelt Van Schaik het verdere wel en wee van de Walfridusverering in Bedum. Hoe bijvoorbeeld de grote Walfriduskerk door gebrek aan belangstelling aan de slopershamer ontkwam, toen de kerkvoogdij de kerk en de toren (die dus kennelijk niet aan de burgerlijke gemeente toebehoorde, zoals elders na de Napoleontische tijd het geval was) ten verkoop op afbraak aanbood. Tegen het einde van de negentiende eeuw kreeg de Walfridusverering nieuwe impulsen. Daartoe gaf vooral *Neerlands heiligen in de middeleeuwen* van J. A. F. Kronenburg in 1889 de stoot. De lokale pers voedde de legendevorming, terwijl zowel katholieke als protestantse auteurs zich in Walfridus konden vinden; de laatsten omdat de heilige geen priester of monnik was geweest, maar een leek die als onverdachte verkondiger van het christelijke geloof kon worden gezien. Niets stond dan ook Walfridus in de weg om met wetstafel, schop en kruis op het gemeentewapen te belanden, een verhaal dat door Van Schaik smakelijk wordt verteld. Pogingen van enkele pastoors om van Walfridus een specifiek Roomse heilige te maken mislukten omdat het merendeel van de katholieken in Bedum van elders afkomstig was en zij zich niet verbonden bleken te voelen met de patroon der autochtonen. In 1950 strandde een kruistocht van de Vrienden van St. Walfridus tegen de buitenkerkelijkheid.

Mediëvisten beperken zich bij het behandelen van een heiligenleven meestal tot de vroegere tijd. Van Schaik is echter doorgegaan. In het zeer verrassende tweede gedeelte van zijn boek wordt duidelijk dat door de tijd heen vergelijkbare elementen het beeld van Walfridus hebben gedragen: vroomheid, geloofsijver, kerkpolitieke overwegingen, streekgebonden patriotisme en een onbedwingbare neiging tot 'fabulieren'. Van Schaik laat in zijn nauwgezette, uitstekend geschreven en goed gedocumenteerde uiteenzetting zien dat ook zonder de legenden de heilige Walfridus het onderwerp van een boeiend verhaal kan zijn.

M. Carasso-Kok

I. Bossuyt, *Adriaan Willaert (ca. 1490-1562). Leven en werk, stijl en genres* (Symbolae Series B, Volume III; Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1985, 222 blz., Bf550,-, ISBN 90 6186 182 9).

In dit ook voor niet-musicologen zeer leesbare boek geeft de auteur, leerling van de Leuvense hoogleraar J. Robijns, die tevens voor een voorwoord zorgde, een tamelijk gedetailleerd overzicht van leven en werk van een der briljantste Zuidnederlandse componisten van de Renaissance. Zoals de titel aangeeft valt het boek uiteen in een biografie en een werkbespreking volgens het beproefde recept 'l'homme et l'oeuvre', zodat men van oorspronkelijkheid in opzet niet kan spreken. Niet elke lezer zal zich

ongerust maken over de vraag of Willaert circa 1490 nu wel of niet te Brugge werd geboren of over het feit dat Willaerts eerste werkgever, Ipolito d'Esté, die op achtjarige leeftijd als aartsbisschop werd ingewijd en tien jaar later tot kardinaal werd benoemd, er 'scandaleuze praktijken' op na hield (22) zoals velen van zijn collega's. Details worden de lezer bespaard maar deze zou wellicht wat meer hebben willen vernemen omtrent het culturele leven aan het Este-hof te Ferrara waaraan Willaert tussen 1515 en 1527 verbonden was, en aangaande het artistieke leven te Venetië waar Willaert van 1527 tot zijn dood in 1562 de leidende functie vervulde van kapelmeester van de San Marco-basiliek. Hier was het dat 'Messer Adriano', zoals men hem ging noemen, tot een beroemdheid van internationale formatie werd, tot de meest vereerde componist wellicht tussen Josquin des Prez en Roland de Lassus, beiden Willaerts landgenoten. Uitvoerig gaat Bossuyt in op inhoud en publicatie van Willaerts fraaiste uitgave, de *Musica Nova* van 1559, opgedragen aan Alfonso II d'Esté met een voorrede van Francesco Viola die als bijlage met vertaling in het boek is opgenomen.

Het belangrijkste deel van het boek wordt gevormd door de in genres verdeelde werkspreking. De compositie-technieken van de cyclische ordinarium-mis (cantus firmus, parafraze-techniek, parodie-techniek naar het voorbeeld van Willaerts leermeester Jean Mouton) worden helder toegelicht, waarbij de niet-geschoolde lezer de aan het boek toegevoegde lijst van technische termen kan raadplegen. De motetproductie, veel belangrijker in die periode dan die van de missen, krijgt veel aandacht evenals de rol die Willaert, in navolging van Verdelot en anderen, heeft gespeeld in de ontwikkeling van het nieuwe genre van het petrarkistische madrigaal. De auteur onderstreept terecht de uitzonderlijkheid van de reeds genoemde verzameling *Musica Nova* van 1559, die niet alleen aan één componist is gewijd, maar die tevens sacrale en profane werken, motetten en madrigalen verenigt.

Niet de functie van de deels al eerder verschenen stukken is hier bepalend, maar het algemeen erkende genie van de kunstenaar in humanistische zin wordt in deze verzameling geprofileerd. De titel, die al in 1540 gebruikt was voor een bundel instrumentale stukken waarin Willaert als een van de eerste beoefenaars van het *ricercar* in nieuwere betekenis naar voren treedt, verwijst niettemin blijkbaar nog niet naar moderniteit in humanistische zin. Toch valt juist omstreeks het midden van de zestiende eeuw in de musicografie iets waar te nemen van wat men muzikaal humanisme zou kunnen noemen. Vicentino met zijn *L'antka musica* van 1555, Zarlino met zijn *Instituzioni* van 1558, houden zich op uiteenlopende wijze bezig met wat zij meenden inzake antieke toongeslachten, zoals de chromatiek, te berde te kunnen brengen. Op dit punt is Bossuyt niet erg informatief. Juist de chromatiek werd al spoedig het gezochte terrein van humanistisch geïnspireerde compositie-experimenten, bijvoorbeeld in de madrigalen van Willaerts opvolger aan de San Marco, Cypriaan de Rore, en in het zogenaamde Antwerpse motettenboek van Lassus van 1556. Ook Willaert heeft daaraan wel meegedaan, maar blijkbaar op minder systematische wijze. Bossuyt laat dit muzikale humanisme wellicht teveel in de schaduw, al vermeldt hij wel, zij het zonder geestdrift, het toch zeer opmerkelijke profane motet uit 1518 of 1519, 'Quid non ebrietas', geschreven voor Leo X op een tekst van Horatius (*Epistulae* I, 5, 16), waarvan musicologen als E. Lowinsky en anderen het opzienbarende experimentele karakter hebben onderstreept. Ook de zeer fraaie klacht van Dido, 'Dulces exuviae' (Vergilius, *Aeneis* IV, 651) in de vierstemmige motetten van 1545 zou vanuit dit perspectief meer profiel gekregen hebben.

Publikaties van D. P. Walker over muzikaal humanisme ontbreken trouwens in de overigens rijke bibliografie.

Daarentegen is Bossuyts beschouwing over het aloude thema van de meerkorigheid ('cori spezzati', 62) zeer instructief. De Psalmen voor de Vesper (1550) zijn deels 'spezzati', maar die zijn hier doorgecomponeed waarbij de stemvoering over verschillende groepen is verdeeld, vermoedelijk voor responsoriale uitvoering en niet bestemd voor ruimtelijk gescheiden koren zoals door middel van de beide orgeltribunes van de San Marco. Ten onrechte heeft men dit menen te moeten afleiden uit een passage van Zarlino's *Instituzioni*.

'Cori spezzati' in deze niet-ruimtelijke zin werden al eerder, ook in Treviso en Bergamo, gebruikt. Men heeft vanaf de vorige eeuw de meerkorigheid in ruimtelijke zin, zo typisch voor de overgang van Renaissance naar Barok, kenmerkend geacht voor de zogenaamde Venetiaanse school waarvan Willaert de stichter zou zijn geweest. Toch weten we tegenwoordig dat deze ruimtelijke meerkorigheid eerst werd gerealiseerd in de werken van Willaerts navolgers aan de San Marco zoals Andrea en Giovanni Gabrieli en G. Bassano aan het einde van de zestiende eeuw.

Bossuyts uiteenzettingen over Willaerts bijdrage tot het Franse chanson vind ik wat mager, al dient gezegd dat de belangstelling voor dit genre te Venetië blijkbaar niet groot was en dat de rijke produktie van het Parijse chanson in de bundels van Attaignant, met namen als Jannequin en Sermisy, waarvan de auteur geen melding maakt, in Italië weinig bekendheid genoot.

Gezien het feit dat monografieën over Willaert in het Nederlands of in andere talen tot dusver ontbraken moet deze studie, opgedragen aan professor Robijns in verband met diens 65ste verjaardag, met waardering worden begroet ook al bevat zij geen nieuw materiaal van enige betekenis. Bossuyts geestdrift voor Willaerts muziek is terecht, al dient gezegd dat het streven naar evenwicht tussen contrapuntische en harmonische middelen evenals de grote zorg voor de profilering van de tekst kenmerkend zijn niet alleen voor Willaert, maar voor de gehele generatie van de 'musica reservata' tussen Josquin en Palestrina. Terecht besluit de auteur zijn boek met de vaststelling, dat Willaert eerder naar synthese streefde dan naar baanbrekende vernieuwing, zodat Zarlino's citaat van keizer Justinianus uitstekend bij hem past: 'Nam qui non subtiliter factum emendat laudabilior eo qui invenit'.

J. van der Veen

J. Sevenster, *De stenen man. Caspar de Robles, stadhouder van Friesland, Groningen en Ommelanden van 1572-1576* (Leeuwarden: Osinga, 1985, 82 blz., f14,90, ISBN 90 6066 453 1).

De laatste Habsburgse stadhouder van Friesland en Groningen Filips U's zoogbroeder Caspar de Robles heeft een opmerkelijke levensloop gehad. Op last van Karel V onder de hoede gesteld van René van Chalon belandde Robles als knaap in de Nederlanden waar hij na de dood van zijn voogd (1544) de gunsteling werd van Granvelle. Zijn carrière in Friesland en Groningen begon na Arembergs sneuvelen bij Heiligerlee toen Alva hem belastte met de militaire leiding in het noorden. De president van de Geheime Raad Viglius van Aytta zorgde er vervolgens voor dat de barrières van Robles' niet adellijke